SIRBİSTAN'IN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASI: AB ENTEGRASYONU VE RUSYA İLE İLİŞKİLER ARASINDA DENGE ARAYIŞI

Uluslararası sistemde büyük güç rekabetinin yeniden belirginleştiği günümüzde, bazı devletlerin dış politika tercihleri giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu devletler arasında yer alan Sırbistan, Avrupa Birliği (AB) ile bütünleşme hedefini sürdürürken Rusya ile tarihsel ve siyasi bağlarını korumaya devam etmesi bakımından dikkat çekmektedir. Bu durum, ülkenin dış politikasını Balkanlar'daki jeopolitik dengelerin önemli bir unsuru haline getirmektedir. Bu çalışma, AB ile Rusya arasındaki rekabet bağlamında Sırbistan'ın dış politika tercihlerini incelemeyi amaçlarken aynı zamanda Sırbistan'ın iki aktör arasında izlediği denge politikasını ele almayı amaçlamıştır.

Eray Yüksektepeli

Uluslararası İlişkiler Bölümü Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / AVİM Uygulamalı Eğitim Programı Katılımcısı

GİRİŞ

Uluslararası sistemde büyük güç rekabetinin yeniden belirginleştiği günümüzde, bazı devletlerin dış politika tercihleri giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu devletler arasında yer alan Sırbistan, Avrupa Birliği (AB) ile bütünleşme hedefini sürdürürken Rusya ile tarihsel ve siyasi bağlarını korumaya devam etmesi bakımından dikkat çekmektedir. Bu durum, ülkenin dış politikasını Balkanlar'daki jeopolitik dengelerin önemli bir unsuru haline getirmektedir. Bu çalışma, AB ile Rusya arasındaki rekabet bağlamında Sırbistan'ın dış politika tercihlerini incelemeyi amaçlarken aynı zamanda Sırbistan'ın iki aktör arasında izlediği denge politikasını ele almayı amaçlamıştır.

Geçtiğimiz yüzyıl içerisinde Balkanlar, tarihsel olarak yoğun siyasi dönüşümlere sahne olmuş; bu süreçte devlet yapılarının değişmesi ve sınırların yeniden belirlenmesi bölgenin temel özelliklerinden biri haline gelmiştir. Balkanlar, Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan ve sahip olduğu jeostratejik konum nedeniyle tarih boyunca büyük güç rekabetinin önemli merkezlerinden biri olmuştur. Tarihsel süreçte Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği gibi büyük güçlerin mücadelesine sahne olan Balkanlar, günümüzde de AB, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya ve Çin'in bölgesel nüfuzlarını artırma çabalarının kesiştiği stratejik bir coğrafya olarak öne çıkmaktadır. Balkanlar'ın jeopolitik niteliği ise bölgenin sahip olduğu etnik ve dini çeşitliliğin yanı sıra, tarihsel gelişmeler sonucunda ortaya çıkan karmaşık siyasal dinamiklerden beslenmektedir.[1] Bu çok katmanlı rekabet ortamı, Balkan ülkelerinin dış politika tercihlerini de doğrudan etkilemektedir.

Balkanlar'daki jeopolitik rekabet ortamı, özellikle Sırbistan'ın dış politika anlayışında da belirgin şekilde hissedilmektedir. Eski Cumhurbaşkanı Tomislav Nikolić döneminde dile getirilen ve daha sonra Cumhurbaşkanı Aleksandar Vučić tarafından da sürdürülen yaklaşıma göre Sırbistan, Doğu ile Batı arasında bir köprü işlevi görebilecek konumdadır. Bu anlayış, ülkenin yalnızca tek bir güç merkezine yönelmek yerine farklı aktörlerle eş zamanlı ilişkiler geliştirmesini öngörmektedir. Bu doğrultuda Sırbistan, AB üyeliğini dış politikasının temel hedeflerinden biri olarak korurken, tarihsel ve siyasi bağların etkisiyle Rusya ile yakın ilişkilerini sürdürmeye de önem vermektedir. Dolayısıyla Sırbistan'ın dış politikası, Batı ile bütünleşme hedefi ile Rusya ile iş birliğini aynı anda yürütmeye çalışan çok yönlü bir denge stratejisi üzerine şekillenmektedir.[2] Bu durum, Sırbistan'ın dış politikasında pragmatik bir denge arayışının ön plana çıktığını göstermektedir.

Sırbistan'ın izlediği çok yönlü dış politika, AB ile Rusya arasındaki hali hazırda olan rekabeti de daha görünür hâle getirmektedir. Bu iki aktörün rekabet ettiği konulardan biri Karadeniz bölgesidir. Karadeniz bölgesi, AB ile Rusya arasındaki nüfuz mücadelesinin belirgin şekilde hissedildiği bölgelerden biri hâline gelmiştir. Bir yandan AB bölge ülkeleriyle bütünleşme süreçlerini teşvik ederek etkisini artırmaya çalışırken, diğer yandan Rusya bölgedeki siyasi ve stratejik ağırlığını korumaya yönelik politikalar izlemektedir.[3]

Adaylık statüsünün elde edilmesi ve müzakerelerin resmen başlatılması, taraflar arasındaki ilişkilerin yalnızca diplomatik temas düzeyinde kalmadığını, aynı zamanda daha kapsamlı bir entegrasyon sürecine dönüştüğünü göstermektedir.

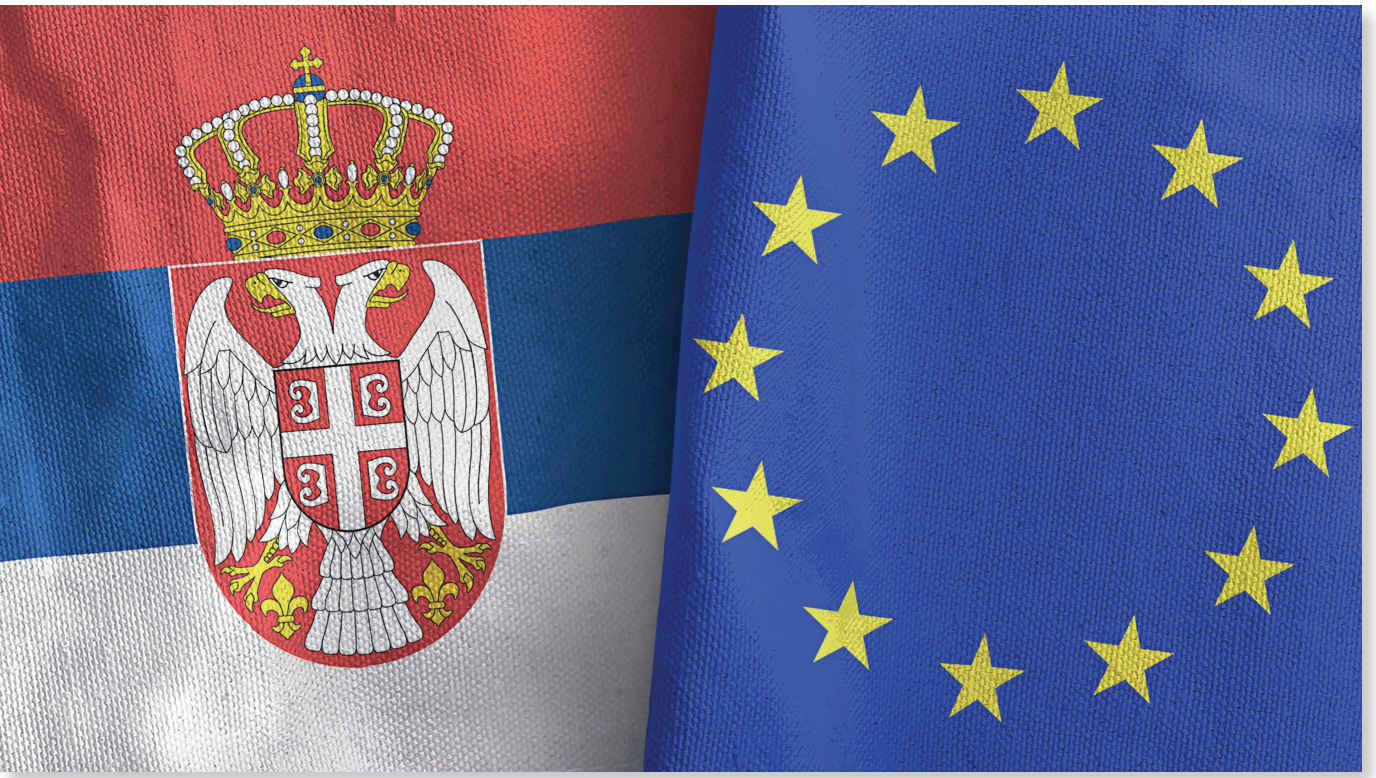
AB ile Rusya arasındaki ilişkilerde insan hakları meselesi de zaman zaman önemli tartışma başlıklarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu konuda özellikle AB, çeşitli eleştiriler ve girişimlerde bulunmaktadır. Rusya ise insan hakları konusunun ikili ilişkilerin merkezine yerleştirilmesine mesafeli yaklaşmakta ve bu alanın siyasi ilişkiler üzerindeki etkisini sınırlı tutmayı tercih etmektedir.[4]

Bu çalışmanın amacı, AB ile Rusya arasındaki rekabet bağlamında Sırbistan'ın dış politika tercihlerini incelemektir. Çalışmada Sırbistan'ın AB üyelik süreci ile Rusya ile sürdürdüğü siyasi ve stratejik ilişkiler arasındaki denge politikası analiz edilmektedir. Bu kapsamda Balkanlar'daki jeopolitik rekabet ortamının Sırbistan'ın dış politika yaklaşımına etkileri değerlendirilmektedir.

1) SIRBİSTAN – AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Sırbistan'ın çok yönlü dış politika yaklaşımının en önemli unsurlarından biri Avrupa Birliği ile geliştirdiği ilişkilerdir. Belgrad yönetimi, ekonomik kalkınma, siyasi reformlar ve uluslararası konumunu güçlendirme hedefleri doğrultusunda AB üyeliğini stratejik bir öncelik olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle Sırbistan'ın dış politika yönelimlerini anlayabilmek için AB ile ilişkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

AB ile Sırbistan arasındaki ilişkilerin temellerinin, Sırbistan'ın Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin bir parçası olduğu döneme kadar uzandığı görülmektedir. Avrupa Topluluğu üyesi devletler ile Yugoslavya arasında 1960'lı yılların sonlarından itibaren diplomatik temaslar kurulmaya başlanmış, taraflar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla 1976 yılında Belgrad Protokolü imzalanmıştır. Bununla birlikte AB'nin 1997 yılında Balkanlar'a yönelik yeni bir politika çerçevesi olarak ortaya koyduğu Bölgesel Yaklaşım girişimi, kısa süre

sonra patlak veren Kosova Krizi nedeniyle beklenen sonuçları sağlayamamıştır.[5]

Buna karşılık, 2000'li yıllarla birlikte AB ile Sırbistan arasındaki ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir. Özellikle 19-20 Haziran 2000 tarihlerinde gerçekleştirilen Feira Zirvesi, taraflar arasındaki ilişkilerin gelişiminde önemli bir aşama olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu zirve kapsamında Sırbistan, AB tarafından "potansiyel aday ülke" statüsünde ele alınmış ve üyelik sürecine yönelik yeni bir çerçeve oluşmaya başlamıştır.[6]

Takip eden süreçte AB ile Sırbistan arasındaki ilişkilerin önemli gelişmelerinden biri, 2008 yılında Lüksemburg'da imzalanan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması *(Stabilisation and Association Agreement-SAA)* olmuştur. Söz konusu anlaşma, taraflar arasındaki ilişkilerin daha sistemli bir çerçevede ilerlemesine katkı sağlamıştır.[7] SAA sonrasında Sırbistan'ın AB üyelik sürecinde yeni gelişmeler yaşanmıştır. Bu kapsamda Sırbistan, 22 Aralık 2009 tarihinde AB üyeliği için resmi başvuruda bulunmuştur. Avrupa (Birliği) Komisyonu, 12 Ekim 2011 tarihinde yaptığı değerlendirmede Sırbistan'a aday ülke statüsü verilmesi yönünde olumlu görüş bildirmiş ve bu sürecin ardından Avrupa (Birliği) Konseyi, 1 Mart 2012 tarihinde Sırbistan'a resmen aday ülke statüsü tanımıştır.[8]

Aday ülke statüsünün kazanılması sonrasında Sırbistan'ın AB ile entegrasyon sürecinde yeni bir aşamaya geçilmiştir. AB ile Sırbistan arasında imzalanan SAA, 2013 yılında yürürlüğe girmiştir.[9] Ardından 21 Ocak 2014 tarihinde gerçekleştirilen Hükümetlerarası Katılım Konferansı ile Sırbistan'ın AB üyelik müzakereleri resmi olarak başlatılmıştır. Müzakere sürecinin ilerleyen aşamalarında Sırbistan'a, AB entegrasyonu kapsamında bugüne kadar 22 müzakere faslı açılmıştır.[10]

Bu gelişmeler, AB ile Sırbistan arasındaki ilişkilerin zaman içerisinde daha düzenli bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir. Özellikle adaylık statüsünün elde edilmesi ve müzakerelerin resmen başlatılması, taraflar arasındaki ilişkilerin yalnızca diplomatik temas düzeyinde kalmadığını, aynı zamanda daha kapsamlı bir entegrasyon sürecine dönüştüğünü göstermektedir. AB üyelik hedefi, Sırbistan açısından siyasi istikrar ve uluslararası sistem içerisindeki konumunu güçlendirme amacıyla değerlendirilmektedir. Bu durum, AB'nin Sırbistan'ın dış politika gündeminde giderek daha önemli bir konum kazandığını göstermesi bakımından

önem taşımaktadır. Bununla birlikte, sürecin farklı aşamalardan geçerek ilerlemesi, Sırbistan'ın AB ile ilişkilerinin uzun vadeli bir çerçevede şekillendiği de gözlemlenmektedir.

AB ile Sırbistan arasındaki ilişkiler yalnızca siyasi alanlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda ekonomik ve ticari alanlarda da önemli bir gelişim göstermiştir. Özellikle AB ile entegresyon sürecinin ilerlemesi, taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerin daha kapsamlı bir yapıya dönüşmesine katkı sağlamıştır.

AB, son yirmi yıllık süreç içerisinde Sırbistan'a 3 milyar Euroyu aşan karşılıksız mali destek sağlayarak ülkenin en önemli destekçisi konumuna gelmiştir. Taraflar arasındaki iş birliğinin temelleri, Mart 2001'de yürürlüğe giren Topluluk Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar Programı (*Community Assistance for Reconstruction, Development, and Stabilisation*-CARDS) ile atılmıştır. Daha sonraki dönemde, 2006 yılında CARDS Programı'nın yerini 2013 yılına kadar uygulanan Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (*Pre-Accession Assistance*-IPA) almıştır. Bunu takip eden IPA II Programı kapsamında ise Sırbistan'a 2014-2020 döneminde yaklaşık 1,5 milyar Euro para desteği sağlanması öngörülmüştür. Söz konusu program, özellikle Sırbistan'ın AB üyelik sürecine uyumunu kolaylaştıracak temel reform alanlarına yönelmiştir. Bunun yanı sıra AB, COVID-19 salgınıyla mücadele kapsamında Sırbistan'a 93 milyon Euro tutarında destek sağlamıştır. Ayrıca 2014 yılında meydana gelen sel felaketinin etkilerinin azaltılması sürecinde de önemli katkılarda bulunmuştur. Bu çerçevede Sırbistan, Balkan ülkeleri arasında AB'den en fazla mali yardım alan ülke konumunda yer alırken, küresel ölçekte de önemli düzeyde destek alan ülkeler arasında gösterilmektedir.[11]

Sırbistan, AB ile geliştirdiği ticari ve ekonomik entegrasyon sürecinden önemli kazanımlar elde etmiştir. AB, uzun yıllardır ülkenin en büyük ticaret ortağı konumunu korumakta olup, 2019 yılı itibarıyla Sırbistan'ın toplam ihracatının yaklaşık %65'ini ve ithalatının %64'ünü oluşturmuştur. Bu oranların sonraki dönemlerde de benzer bir seyir izlediği görülmektedir. Ayrıca Sırbistan'ın AB ülkelerine gerçekleştirdiği ihracat hacmi, 2009 yılında yaklaşık 3,4 milyar Euro seviyesindeyken, 2019 yılına gelindiğinde yaklaşık 11,3 milyar Euroya yükselerek üç katın üzerinde bir artış göstermiştir.[12]

AB ile Sırbistan arasındaki ilişkiler yalnızca üyelik müzakereleri ve ekonomik iş birliği üzerinden şekillenmemektedir. Taraflar arasındaki ilişkilerin ilerleyişini etkileyen temel unsurlardan biri de Kosova meselesidir.

Bu veriler, AB ile Sırbistan arasındaki ilişkilerin yalnızca siyasi ve diplomatik boyutla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda ekonomik alanda da güçlü bir entegrasyon süreci oluşturduğunu göstermektedir. AB tarafından sağlanan mali destekler ve ticaret hacmindeki artış, Sırbistan'ın ekonomik dönüşüm sürecine önemli katkılar sunarken, taraflar arasındaki karşılıklı bağımlılığın da giderek güçlendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, AB üyelik sürecinin Sırbistan açısından yalnızca bir siyasi hedef değil, aynı zamanda ekonomik kalkınmayı destekleyen önemli bir unsur olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Ayrıca AB ile Sırbistan arasındaki ilişkiler yalnızca üyelik müzakereleri ve ekonomik iş birliği üzerinden şekillenmemektedir. Taraflar arasındaki ilişkilerin ilerleyişini etkileyen temel unsurlardan biri de Kosova meselesidir. Özellikle AB üyelik süreci kapsamında bölgesel istikrar ve siyasi normalleşme süreçlerine verilen önem, Kosova konusunu Sırbistan açısından önemli başlıklardan biri hâline getirmiştir.

Kosova, çok boyutlu ve birbirini etkileyen çeşitli dinamiklerin şekillendirdiği uzun bir sürecin ardından, 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını resmî olarak ilan etmiştir.[13] Kosova'nın bağımsızlık ilanına güçlü bir şekilde karşı çıkan Sırbistan, Ekim 2008'de konunun hukuki boyutunun değerlendirilmesi amacıyla Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) başvuruda bulunmuştur. Sırbistan açısından değerlendirildiğinde, bağımsızlık ilanının uluslararası hukuk ilkeleriyle uyumlu olmadığı ileri sürülmüştür. UAD'ın değerlendirmesine göre, Kosova'nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmediği belirtilmiştir. Bununla birlikte, Divan tarafından verilen söz konusu görüş tavsiye niteliği taşımakta olup hukuki açıdan bağlayıcı bir özellik taşımamaktadır.[14]

2013 yılında AB'nin arabuluculuğunda Sırbistan ile Kosova, karşılıklı ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik

Sırbistan ile Rusya arasındaki ilişkilerin uzun yıllara dayanan yakın bağlar temelinde şekillendiğine yönelik yaygın bir anlayış da dikkat çekmektedir. Ortak Ortodoks Hristiyanlık inancı ve kültürel yakınlık üzerinden değerlendirilen bu yaklaşım, taraflar arasında tarihsel bir dayanışma algısının oluşmasına katkı sağlamıştır.

bir anlaşma üzerinde uzlaşmıştır. AB, günümüzde de iki taraf arasındaki diyalog sürecinde arabulucu rolünü sürdürmektedir. Kosova'nın temel hedeflerinden biri, uluslararası sisteme tam anlamıyla entegre olmak ve çeşitli uluslararası kuruluşlarda daha güçlü bir temsil kapasitesine ulaşmaktır. Fakat Sırbistan, günümüzde AB ile ilişkilerini geliştirmeyi ve uzun vadede Birliğe üyelik hedefini sürdürmeyi amaçlamaktadır. Ancak AB tarafından üyelik süreci kapsamında öne çıkan temel koşullardan biri, Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesi ve geliştirilmesidir. Bu çerçevede Kosovalı ve Sırp yetkililer, karşılıklı sorunların çözümüne yönelik çeşitli müzakere süreçlerini sürdürmektedir.[15]

Söz konusu gelişmeler, Kosova meselesinin yalnızca Sırbistan ile Kosova arasındaki ikili ilişkileri etkileyen bir konu olmadığını, aynı zamanda Sırbistan'ın AB üyelik sürecini de doğrudan şekillendiren temel unsurlardan biri hâline geldiğini göstermektedir. Özellikle AB tarafından ilişkilerin normalleştirilmesine verilen önem, Kosova konusunun Sırbistan'ın dış politika tercihleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, üyelik sürecinin yalnızca siyasi kriterlerle değil, aynı zamanda bölgesel sorunların yönetimiyle de bağlantılı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

2) RUSYA FAKTÖRÜ

Sırbistan'ın dış politika yaklaşımı yalnızca Avrupa Birliği ile geliştirdiği ilişkiler üzerinden şekillenmemektedir. Ülke, AB üyesi ülkeler ile bütünleşme hedefini sürdürürken aynı zamanda tarihsel, kültürel ve siyasi bağlara sahip olduğu Rusya ile ilişkilerini de korumaya devam etmektedir. Bu durum, Sırbistan'ın dış politika tercihlerini çok boyutlu bir yapıya dönüştüren temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Sırbistan ile Rusya arasındaki ilişkilerin tarihsel geçmişi, Rus Çarı IV. İvan döneminde Balkanlar'a yönelik ilk dış politika hedeflerinin şekillenmeye başladığı 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte, Rusya'nın "Sırbistan'ın koruyucusu" olduğu yönündeki yaklaşımın belirgin hâle gelmesi 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Özellikle Birinci Sırp Ayaklanması, Rusya açısından Balkanlar'daki nüfuzunu genişletme ve bölgedeki etkinliğini artırma bakımından önemli bir gelişme olmuştur.[16]

Bu tarihsel süreç içerisinde, Sırbistan ile Rusya arasındaki ilişkilerin uzun yıllara dayanan yakın bağlar temelinde şekillendiğine yönelik yaygın bir anlayış da dikkat çekmektedir. Ortak Ortodoks Hristiyanlık inancı ve kültürel yakınlık üzerinden değerlendirilen bu yaklaşım, taraflar arasında tarihsel bir dayanışma algısının oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu çerçevede Rusya'nın, Sırbistan açısından tarihsel ve siyasi anlamda destekleyici bir aktör olarak görüldüğü sıklıkla ifade edilmektedir.[17]

Tarihsel ve kültürel yakınlığın yanı sıra, Sırbistan ile Rusya arasındaki ilişkiler siyasi düzeyde de önemli bir yere sahiptir. Özellikle taraflar arasındaki iş birliğinin somut biçimde görüldüğü konuların başında Kosova meselesi gelmektedir. Rusya'nın bu konuda Sırbistan lehine benimsediği tutum, iki ülke arasındaki ilişkilerin stratejik boyut kazanmasına katkı sağlayan önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (*North Atlantic Treaty Organization*-NATO) müdahalesinin ardından Rusya, Kosova-Sırbistan meselesine ilişkin daha sert ve çatışmacı bir politika benimsemeye başlamıştır. Rusya, Birleşmiş Milletler (BM) Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari liderliğinde Kosova'nın bağımsızlığını öngören Ahtisaari Planı'na karşı çıkmıştır. Bu doğrultuda Rusya, 2007 yılında BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto yetkisini kullanarak söz konusu planın hayata geçirilmesini engellemeye çalışmıştır. Bunun ardından Kosova'nın 17 Şubat 2008 tarihinde tek taraflı bağımsızlığını ilan etmesi, Moskova'nın Sırbistan ile benzer bir tutum benimsemesine neden olmuştur. Rusya, Kosova'nın bağımsızlığını, Balkanlar'daki geleneksel müttefiki Sırbistan'ın bölgesel konumunu daha da zayıflatmaya yönelik ABD destekli bir girişim olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Kosova'nın devletleşme süreci, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Pan-Ortodoks ve Slav dayanışmasına dayalı siyasi yaklaşımıyla da örtüşmüştür.[18]

Sırbistan ile Rusya arasındaki ilişkiler, siyasi konuların ötesinde ekonomik ve enerji alanlarında da önemli bir iş birliği sürecine sahne olmuştur. Taraflar arasında geliştirilen ekonomik ilişkiler ve enerji alanındaki ortaklıklar, iki ülke arasındaki bağların yalnızca tarihsel yakınlık veya siyasi destek üzerinden şekillenmediğini, aynı zamanda karşılıklı çıkarlar doğrultusunda farklı alanlara yayıldığını göstermektedir.

Rusya, Sırbistan'nın önemli ticaret ortakları arasındaki yerini korumaktadır. 2013-2022 dönemi incelendiğinde, iki ülke arasındaki toplam ticaret hacminin dikkat çekici bir artış göstererek 2013 yılında 2.288 milyon Euro seviyesinden 2022 yılında yaklaşık 4.055 milyon Euroya yükseldiği görülmektedir. 2017 yılından itibaren ikili ticaret hacmi, COVID-19 salgını nedeniyle 2020 yılında meydana gelen daralma dışında, genel olarak istikrarlı bir büyüme eğilimi göstermiştir. 2022 yılında toplam ticaret hacminde görülen belirgin artışın temel kaynağını ithalattaki yükseliş oluşturmuştur. Bu durumun, Ukrayna'daki savaşın 2022'de işgale dönüşmesi ardından Rusya'ya yönelik uygulanan yaptırımların yarattığı etkilerle bağlantılı olduğu değerlendirilmektedir. Sırbistan'ın söz konusu yaptırımlara dahil olmaması ise ülkenin, indirimli fiyatlarla gerçekleştirilen Rus petrolü ithalatındaki artıştan yararlanmasına olanak sağlamıştır.[19]

Rusya, Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ile Sırbistan arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması'nı 3 Kasım 2020 tarihinde onaylamıştır. Söz konusu anlaşma, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) normları doğrultusunda AEB üyesi ülkeler ile Sırbistan arasındaki ticari ilişkilerin temel esaslarını belirlemektedir. Ayrıca anlaşma, taraflar arasındaki ticaretin daha serbest bir yapıya kavuşturulmasını hedeflemektedir.[20]

Sırbistan Petrol Endüstrisi (*Naftna Industrija Srbije*-NIS), Sırbistan'ın önde gelen şirketlerinden biridir ve ülke ekonomisine önemli ölçüde bütçe katkısı sağlayan kuruluşlar arasında yer almaktadır.[21] 2008 yılında Rusya merkezli Gazprom Neft, NIS bünyesinde %44,9 oranındaki hissesiyle en büyük pay sahibi konumuna gelmiştir.[22] Sırbistan, Rus doğal gaz şirketi Gazprom ile Eylül 2026'ya kadar geçerli olacak şekilde ilave üç aylık bir doğal gaz tedarik anlaşması imzalamıştır. Ayrıca Sırbistan, Mart 2026 döneminde de Rusya ile yürürlükte bulunan doğal gaz tedarik sözleşmesini üç aylık süreyle uzatma kararı almıştır. Ülkenin enerji yapısı incelendiğinde, doğal gaz ihtiyacının karşılanmasında Rusya'dan yapılan ithalatın önemli ölçüde belirleyici olduğu görülmektedir.[23] Enerji alanında geliştirilen bu iş birlikleri, yalnızca ekonomik ilişkiler açısından değil, aynı zamanda Sırbistan'ın dış politika tercihleri ve stratejik

Sırbistan'ın çok yönlü dış politika yaklaşımının en belirgin örneklerinden biri, AB ile Rusya arasında sürdürmeye çalıştığı denge politikasıdır.

hareket alanı üzerinde de etkili olması bakımından önem taşımaktadır.

Bu gelişmeler, Sırbistan ile Rusya arasındaki ekonomik ve enerji ilişkilerinin karşılıklı bağımlılık temelinde şekillendiğini göstermektedir. Ticaret hacmindeki artış, enerji alanındaki uzun vadeli anlaşmalar ve stratejik şirket ortaklıkları, iki ülke arasındaki ekonomik bağların yalnızca kısa vadeli çıkarlarla sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, Rusya'nın Sırbistan'ın ekonomik ve enerji politikaları üzerinde önemli bir etki alanına sahip olduğunu ve ilişkilerin yapısal bir nitelik kazandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Sırbistan ile Rusya arasındaki ilişkilerin günümüzdeki görünümünde siyasi liderler arasındaki temaslar da önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vucic döneminde taraflar arasındaki ilişkilerin çeşitli alanlarda sürdürülmeye devam ettiği görülmektedir. Bu süreçte Rusya Devlet Başkanı Putin ile gerçekleştirilen görüşmeler ve karşılıklı diplomatik temaslar, iki ülke arasındaki ilişkilerin güncel boyutunun şekillenmesinde etkili unsurlar arasında değerlendirilmektedir.

2024 yılında Sırbistan Cumhurbaşkanı Vučić, 2022'de Rusya-Ukrayna Savaşının kızışmasından bu yana bazı AB liderlerinin aksine yaklaşık iki buçuk yıldır Rusya Devleti Başkanı Putin ile yüz yüze bir görüşme gerçekleştirmediklerini, buna rağmen iki ülke arasındaki olumlu ilişkilerin sürdürüldüğünü ifade etmiştir.[24] Sırbistan'ın Rusya karşıtı adımlar atabileceğine yönelik iddiaların yeniden gündeme gelmesi üzerine, Vucic söz konusu iddiaları bir kez daha yalanlamıştır. Vucic, ülkesinin Rusya'ya yönelik dış politika yaklaşımında herhangi bir değişiklik olmayacağını ifade ederken, Sırbistan'ın Rusya'ya yaptırım uygulamayacağını ve mevcut politikasını sürdüreceğini vurgulamıştır.[25]

Bu gelişmeler, Sırbistan ile Rusya arasındaki ilişkilerin yalnızca tarihsel bağlar üzerinden değil, güncel siyasi tercih ve diplomatik temaslar aracılığıyla da sürdürüldüğünü göstermektedir. Özellikle Aleksandar Vucic yönetiminin benimsediği yaklaşım, bir yandan AB ile bütünleşme hedefini korurken diğer yandan Rusya ile mevcut ilişkileri devam ettirmeye yönelik denge arayışının sürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, Sırbistan'ın dış politika tercihlerini yalnızca tek bir güç merkezi üzerinden şekillendirmediğini ve farklı aktörlerle ilişkilerini eş zamanlı olarak sürdürmeye çalıştığını göstermektedir.

3) ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKA VE DENGE ARAYIŞI

Sırbistan'ın dış politika tercihleri incelendiğinde, ülkenin uluslararası sistemde farklı aktörler ile eş zamanlı ilişkiler geliştirmeye çalıştığı görülmektedir. Avrupa Birliği ile üyelik sürecini sürdürürken Rusya ile tarihsel ve siyasi bağlarını korumaya devam eden Sırbistan, dış politika yaklaşımını tek bir aktör üzerine inşa etmekten kaçınmaktadır. Bu durum, ülkenin ulusal çıkarları doğrultusunda daha geniş bir hareket alanı oluşturma çabasının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Sırbistan'ın çok yönlü dış politika yaklaşımının en belirgin örneklerinden biri, AB ile Rusya arasında sürdürmeye çalıştığı denge politikasıdır. AB, Sırbistan açısından üyelik hedefi, ekonomik entegrasyon süreci, mali destekler ve ticari ilişkiler bakımından önemli bir konumda bulunmaktadır. Özellikle AB tarafından sağlanan mali yardımlar Sırbistan ekonomisinin AB ülkeleri ile güçlü bir bağlantı içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu durum, AB'nin Sırbistan açısından yalnızca siyasi bir hedef değil, aynı zamanda ekonomik kalkınma ve uluslararası sistem içerisindeki konumunu güçlendiren önemli bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Buna karşılık Rusya, Sırbistan açısından daha çok tarihsel bağlar, enerji iş birlikleri ve siyasi destek üzerinden önem taşımaktadır. Özellikle Kosova meselesinde Moskova'nın benimsediği yaklaşım ve enerji alanındaki uzun vadeli ilişkiler, Rusya'nın Sırbistan dış politikası içerisindeki yerini güçlendiren unsurlar arasında bulunmaktadır. Bu çerçevede Sırbistan'ın AB ile ekonomik bütünleşme sürecini sürdürürken Rusya ile siyasi ve stratejik ilişkilerini korumaya çalıştığı görülmektedir.

Ancak AB ile Rusya arasında yaşanan görüş ayrılıklarının derinleşmesi, Sırbistan'ın bu denge

politikasını daha karmaşık bir hâle getirmektedir. Özellikle 2022 sonrasında Rusya-Ukrayna Savaşında yaşananlar nedeniyle AB tarafından Rusya'ya yönelik yaptırımların artırılması, Belgrad yönetimi üzerinde farklı yönlerden baskı oluşturmuştur. Bir yandan AB üyelik sürecini sürdürmek isteyen Sırbistan, diğer yandan Rusya ile mevcut ilişkilerini tamamen koparmaktan kaçınmaktadır. Bu durum, Sırbistan'ın dış politika tercihlerini yalnızca ideolojik veya tarihsel yakınlık üzerinden değil, aynı zamanda ulusal çıkarlarını koruma amacı doğrultusunda şekillendirmeye çalıştığını göstermektedir.

Sırbistan'ın çok yönlü dış politika yaklaşımı kapsamında öne çıkan aktörlerden biri de Çin'dir. Taraflar arasında özellikle ekonomik ilişkiler, altyapı projeleri ve yatırım faaliyetleri alanında gelişen iş birlikleri dikkat çekmektedir. Sırbistan ile Çin arasındaki ekonomik ilişkiler, geniş kapsamlı, sürdürülebilir ve çok boyutlu bir iş birliği niteliği taşımaktadır. Sırbistan ile Çin arasındaki altyapı alanındaki iş birliği ise Çin'in 2013 yılında ilan ettiği Kuşak Yol Girişimi'nden (KYG) daha eski bir geçmişe sahipken 2009-2021 döneminde Çin'in Balkan ülkelerine gerçekleştirdiği toplam yatırım yaklaşık 32 milyar Euroya ulaşmış ve bu tutarın 10,3 milyar Euroluk kısmı tek başına Sırbistan'a yönelmiştir. Ayrıca Çin, Kosova'nın statüsüne ilişkin meselede de Sırbistan'ın tutumunu destekleyen bir politika izlemiş ve Kosova'nın bağımsızlığını tanımamıştır.[26]

Sırbistan'ın dış politika yaklaşımı içerisinde dikkat çeken bir diğer unsur ise NATO ile yürütülen inişleri ve çıkışları olan süreçtir. 1999 yılında yaşanan Kosova Savaşı sürecinde NATO tarafından Yugoslavya'ya yönelik hava harekâtı gerçekleştirilmiş, bu operasyonlar kapsamında başkent Belgrad da bombardımana maruz kalmıştır.[27] Buna rağmen, ilerleyen yıllarda taraflar arasındaki ilişkiler tamamen kopmamış ve özellikle gerçekleştirilen NATO-Sırbistan 2026 Tatbikatı, taraflar arasındaki askerî iş birliğinin devam ettiğini göstermesi bakımından önem taşımıştır.[28]

Bu gelişmeler, Sırbistan'ın dış politika yaklaşımını tek bir uluslararası aktör üzerine inşa etmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Çin ile ekonomik ve altyapı alanındaki iş birliklerini geliştirirken, NATO ile belirli düzeyde güvenlik iş birliğini sürdürebilmesi, Belgrad yönetiminin ulusal çıkarlarını ön planda tutan pragmatik bir dış politika izlediğini göstermektedir. Bu durum, Sırbistan'ın farklı güç merkezleriyle eş zamanlı ilişkiler kurarak dış politika hareket alanını genişletmeye çalıştığını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

4) SIRBİSTAN KAMUOYUNDA AVRUPA BİRLİĞİ VE RUSYA'YA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Sırbistan'ın çok yönlü dış politika yaklaşımının anlaşılabilmesi için yalnızca devletin uluslararası alandaki tercihlerini incelemek yeterli değildir. Bu tercihlerin toplumdaki karşılığı da sürecin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği üyeliği ve Rusya ile ilişkiler, Sırbistan kamuoyunda farklı değerlendirmelere konu olan başlıca dış politika meseleleri arasında yer almaktadır.

Sırp toplumunun önemli bir bölümünün AB üyeliğine mesafeli yaklaştığını ortada olmasına rağmen AB'nin Sırbistan'ın en önemli ekonomik ortağı olduğu ve bu konumunu sürdürmesinin ülke açısından önem taşıdığı yönündeki görüş geniş ölçüde kabul görmektedir. Belgrad merkezli Lidington Araştırma *(Lidington Research)* kuruluşu tarafından paylaşılan verilere göre, araştırmayı değerlendiren Dimitrije Milić, katılımcıların %52'sinin AB üyeliği konusunda düzenlenecek olası bir referandumda 'hayır' oyu kullanacağını veya bu yönde eğilim göstereceğini, buna karşılık %39'unun ise üyeliği destekleyerek 'evet' oyu vermeye sıcak baktığını ifade etmiştir. NATO üyeliği konusunda ise kamuoyunun büyük ölçüde olumsuz bir tutum sergilediği görülmektedir. Araştırma bulgularına göre vatandaşların %81'i Sırbistan'ın NATO'ya katılımını desteklememektedir.[29]

Sırbistan'da AB üyeliğine verilen desteğin düşük olmasının tek bir nedeni yoktur. Kamuoyu araştırmaları, AB ve genişleme sürecine ilişkin bilgi düzeyinin aday ülkelerde genel olarak yetersiz olduğunu göstermektedir.

Sırp toplumunun önemli bir bölümünün AB üyeliğine mesafeli yaklaştığını ortada olmasına rağmen AB'nin Sırbistan'ın en önemli ekonomik ortağı olduğu ve bu konumunu sürdürmesinin ülke açısından önem taşıdığı yönündeki görüş geniş ölçüde kabul görmektedir.

Sırbistan'ın dış politikası, AB ile Rusya arasında tercih yapmak yerine farklı aktörlerle ilişkilerini aynı anda sürdürebilmeye dayanan çok yönlü bir denge stratejisi niteliği taşımaktadır. Ancak uluslararası sistemde rekabetin daha da sertleşmesi bu stratejinin uzun vadede aynı ölçüde sürdürülebilir olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir.

Sırbistan'da ise bu konuda yeterli bilgi sahibi olduğunu ifade edenlerin oranı yalnızca %20 düzeyinde kalmıştır. Robert Kozma, Sırbistan'daki kamuoyu eğilimlerini iki temel faktörle açıklamaktadır. Buna göre, Aleksandar Vucic yönetiminin AB'nin ülkeye sağladığı faydaları sorgulayan söylemleri ile AB'nin Sırbistan'daki muhalefet ve sivil toplumla sınırlı düzeyde diyalog yürütmesi, bu sonuçların ortaya çıkmasında etkili unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Bir diğer etken olarak ise AB'nin, Sırbistan'da polis müdahaleleri, yargı bağımsızlığına ilişkin tartışmalar ve otoriter yönetim iddiaları karşısında yeterince açık ve kararlı bir tutum sergilemediği yönündeki değerlendirmeler öne çıkmaktadır.[30]

AB'ye yönelik yaklaşımların yanı sıra Sırbistan toplumunun Rusya ile ilişkilere bakışı da ülkenin dış politika tercihlerini anlamak açısından önemli bir gösterge niteliğindedir. Sırbistan Jeostratejik Araştırmalar Merkezi *(Центар за геостратешке студије)* Genel Müdürü Dragana Trifković'e göre, kamuoyu araştırmaları Sırbistan toplumunda Rusya ile ilişkilerin devam ettirilmesine yönelik güçlü bir desteğin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçları, vatandaşların %80'den fazlasının iki ülke arasındaki iş birliğini desteklediğini göstermektedir.[31]

Bu veriler, Sırbistan kamuoyunun dış politika konularına tek yönlü bir bakış açısıyla yaklaşmadığını göstermektedir. AB'nin ekonomik katkıları geniş ölçüde kabul görürken, üyelik sürecine yönelik toplumsal desteğin aynı düzeyde olmadığı dikkat çekmektedir. Buna karşılık Rusya ile tarihsel bağlar ve siyasi yakınlık, kamuoyundaki olumlu algının korunmasına katkı sağlamaktadır. Bu durum, Sırbistan yönetiminin dış politika tercihlerini belirlerken hem uluslararası gelişmeleri hem de iç kamuoyunun beklentilerini birlikte dikkate almak zorunda olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Sırbistan'ın dış politika yaklaşımı, uluslararası sistemde giderek belirginleşen büyük güç rekabeti karşısında devletlerin benimsediği stratejilere dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. Çalışmada incelenen bulgular, Belgrad yönetiminin Avrupa Birliği ile bütünleşme hedefini korurken Rusya ile tarihsel, siyasi ve enerji temelli ilişkilerini sürdürmeye devam ettiğini göstermektedir. Bu durum, Sırbistan'ın dış politikasının tek bir güç merkezine yönelmekten ziyade farklı aktörlerle eş zamanlı ilişkiler geliştirmeye dayalı çok yönlü bir anlayış üzerine inşa edildiğini ortaya koymaktadır. AB, Sırbistan açısından ekonomik kalkınma, dış ticaret, mali yardımlar ve üyelik perspektifi bakımından vazgeçilmez bir ortak olmayı sürdürmektedir. Buna karşılık Rusya, özellikle Kosova meselesindeki siyasi desteği, enerji alanındaki iş birlikleri ve tarihsel yakınlığın oluşturduğu stratejik bağlar nedeniyle Belgrad'ın dış politika hesaplamalarında önemli bir ağırlığa sahiptir. Bu nedenle Sırbistan'ın tercihleri, sadece ideolojik bir yönelim değil ulusal çıkarların korunmasına dayanan bir denge politikası çerçevesinde şekillenmektedir.

Bununla birlikte AB ile Rusya arasında son yıllarda derinleşen rekabet, Sırbistan'ın hareket alanını giderek daraltmaktadır. Rusya-Ukrayna Savaşı sebebiyle ortaya çıkan yeni güvenlik ortamı, AB'nin ortak dış politika beklentilerini artırırken Rusya ile sürdürülen mevcut ilişkilerin maliyetini de yükseltmiştir. Aynı süreçte Çin'in ekonomik yatırımları ve NATO ile belirli düzeyde devam eden güvenlik iş birlikleri de dikkate alındığında, Sırbistan'ın yalnızca iki aktör arasında değil, farklı güç merkezleri arasında da denge kurmaya çalışan çok katmanlı bir dış politika izlediği görülmektedir. Bu durum, Belgrad yönetiminin değişen uluslararası koşullara uyum sağlayabilmek amacıyla esnekliğini korumaya çalıştığını göstermektedir. Çalışmada ele alınan kamuoyu verileri ise dış politika tercihlerinin yalnızca uluslararası gelişmeler tarafından belirlenmediğini, iç siyasi ve toplumsal dinamiklerin de karar alma süreçleri üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. AB'nin ekonomik katkıları geniş ölçüde kabul görmesine rağmen üyelik sürecine yönelik toplumsal desteğin sınırlı kalması, buna karşılık Rusya ile ilişkilerin kamuoyunda güçlü bir meşruiyet zemini bulması, Sırbistan yönetiminin dış politika kararlarında iç kamuoyunun beklentilerini de dikkate almak zorunda olduğunu göstermektedir.

Bu nedenle ülkenin izleyeceği dış politika, yalnızca uluslararası güç dengelerine değil, aynı zamanda iç siyasi meşruiyet arayışına da bağlı olarak şekillenmeye devam edecektir.

Sonuç olarak Sırbistan'ın dış politikası, AB ile Rusya arasında tercih yapmak yerine farklı aktörlerle ilişkilerini aynı anda sürdürebilmeye dayanan çok yönlü bir denge stratejisi niteliği taşımaktadır. Ancak uluslararası sistemde rekabetin daha da sertleşmesi bu stratejinin uzun vadede aynı ölçüde sürdürülebilir olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Önümüzdeki dönemde AB üyelik sürecinin seyri, Kosova meselesindeki gelişmeler, enerji güvenliği ve büyük güçler arasındaki rekabetin alacağı yön, Sırbistan'ın dış politika tercihlerini belirleyen temel değişkenler olmaya devam edecektir. Dolayısıyla Belgrad yönetiminin önündeki temel mesele, farklı aktörlerle kurduğu ilişkileri koruyarak stratejik özerkliğini sürdürebilmek ile uluslararası sistemin artan kutuplaşmasının doğuracağı baskılar arasında dengeli bir politika geliştirebilmesidir.

Kaynakça

1) Aghayev, Elvin. "Relations Between Russia and Serbia." European Research 8, no. 1 (2017): 4–8.
2) Akçay, Ekrem Yaşar. "Sırbistan'ın AB Serüveni." Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 18, no. 1 (2016). https://izlik.org/JA35MY76AN.
3) Anadolu Ajansı. "NATO-Sırbistan 2026 Tatbikatı Tamamlandı." 23 Mayıs 2026. Erişim 8 Temmuz 2026. https://www.aa.com.tr/tr/gundem/nato-sirbistan-2026-tatbikati-tamamlandi/3946515.
4) Apaydın, Adem. "Tarihsel Süreçte Balkanlar, Bölgenin Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi, Küresel Dinamikler İçerisindeki Yeri." Journal of History and Strategy, sy. 1 (2025): 53–97. https://izlik.org/JA78YZ22ZT.
5) Aras, İlhan. "Avrupa Birliği–Rusya İlişkilerinde İnsan Hakları." Avrasya Etüdleri 55, no. 1 (2019): 99–117. Erişim 12 Temmuz 2025. https://izlik.org/JA59ZE29GY.
6) Aydınlık. "Sırbistan'daki Protestolar: Halk Hareketi mi, Renkli Kalkışma mı?" 25 Mart 2025. Erişim 10 Temmuz 2026. https://www.aydinlik.com.tr/haber/sirbistandaki-protestolar-halk-hareketi-mi-renkli-kalkisma-mi-516914.
7) Beyaz, Fatih. "Çin-Sırbistan İlişkileri: Ekonomik Yatırımlar, Siyasi İttifaklar ve Bölgesel Etkiler." Uluslararası Siyaset Dergisi 2, no. 2 (2024): 133–144. https://intpoljournal.com/index.php/pub/article/view/17.
8) Council of the European Union. "Serbia." European Council–Council of the European Union. Erişim 19 Haziran 2026. https://www.consilium.europa.eu/en/policies/serbia/.
9) Danas. "Većina Građana Nije za Članstvo u EU, Ali Je Vidi Kao Glavnog Ekonomskog Partnera." 12 Haziran 2025. Erişim 10 Temmuz 2026. https://www.danas.rs/vesti/politika/vecina-gradjana-nije-za-clanstvo-u-eu/.
10) Delalić, Selma, Adem Olovčić, and Zerina Čaušević. "Historical Overview of Opportunism of the Russian Foreign Policy Towards Serbia and Its Reflection on the Western Balkans." Pregled – časopis za društvena pitanja LXII, no. 1 (2021): 85–111.
11) Enerdata. "Serbia Secures Three-Month Gas Extension with Gazprom until September 2026." Daily Energy News. June 8, 2026. https://www.enerdata.net/publications/daily-energy-news/serbia-secures-three-month-gas-extension-gazprom-until-september-2026.html.
12) Enerji Günlüğü. "Sırbistan'ın Tek Rafinerisi İçin Rus Şirkete Çözüm Süresi." Erişim 1 Temmuz 2026. https://www.enerjigunlugu.net/sirbistanin-tek-rafinerisi-icin-rus-sirkete-cozum-suresi-65755h.htm.
13) European External Action Service. "The European Union and Serbia." Erişim 22 Haziran 2026. https://www.eeas.europa.eu/serbia/european-union-and-serbia_en?s=227.
14) Graf, Jan, and Martin Solik. "Serbia through the Lens of Small States' Foreign Policy: Balancing between the European Union and the Russian Federation." Romanian Journal of European Affairs 24, no. 2 (2024): 5–29.
15) Gürsoy, Barış. "AB ile Rusya'nın Karadeniz Rekabeti: 11 Eylül'den Kırım'ın İlhakına Retorikler ve Sorun Alanları." Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 14, no. 1 (2025): 23–39. https://doi.org/10.53306/klujfeas.1589845.
16) Gürsoy, Mehmet Gürkut. "Sırbistan'da AB'ye Katılıma Verilen Destek Neden Düşük?" Free Press Hub. 4 Eylül 2025. Erişim 10 Temmuz 2026. https://freepresshub.com/sirbistanda-abye-katilima-verilen-destek-neden-dusuk/.
17) Jovičić, Elena, and Darko Marjanović. "The Contemporary Development of Serbia-China and Serbia-Russia Relations: Is This the Opportune Moment for Economic Cooperation Expansion?" The Review of International Affairs 75, no. 1190 (2024): 109–137. https://doi.org/10.18485/iipe_ria.2024.75.1190.5.
18) Muriç, Gül. Avrupa Birliği Siyasi Koşulluluk Mekanizmasının Batı Balkan Ülkelerinin Avrupalılaşmasındaki Rolü: Sırbistan Örneği. Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2019. Erişim 19 Haziran 2026. https://katalog.marmara.edu.tr/veriler/yordambt/cokluortam/3E/5d37098b4eb85.pdf.
19) NIS. "Company Information." Erişim 1 Temmuz 2026. https://www.nis.rs/en/company-information/.
20) Oduncu, Tunahan. "1999 Kosova Krizi ve NATO'nun Kosova Müdahalesi." Bucak İşletme Fakültesi Dergisi 2, no. 1 (2019): 1–15. https://izlik.org/JA74UW97HE.
21) Özer, Ferda, ve Mehlika Özlem Ultan. "Avrupa Birliği'ne Aday Statüsündeki Ülkelerin Siyasi ve Ekonomik Açılardan Karşılaştırılması." Yönetim Bilimleri Dergisi 19 (Özel Sayı) (2021): 29–56. https://doi.org/10.35408/comuybd.973217.
22) soL Haber. "Belgrad'ı Bombalayan NATO'yla Ortak Tatbikat: Sırbistan'da 'Tarafsızlık' Gölgesinde İşbirliği." 13 Mayıs 2026. Erişim 8 Temmuz 2026. https://haber.sol.org.tr/haber/belgradi-bombalayan-natoyla-ortak-tatbikat-sirbistanda-tarafsizlik-golgesinde-isbirligi.
23) Sputnik Türkiye. "Vucic: Rusya'yla İyi İlişkilerimizi Koruyoruz ve Bunu Saklamıyoruz." 1 Eylül 2024. Erişim 2 Temmuz 2026. https://anlatilaninotesi.com.tr/20240901/vucic-sirbistan-abde-rusyanin-truva-ati-olmayacak-1087501558.html.
24) Sputnik Türkiye. "Vucic: Sırbistan'ın Rusya Politikası Değişmeyecek." 12 Ağustos 2025. Erişim 2 Temmuz 2026. https://anlatilaninotesi.com.tr/20250812/vucic-sirbistanin-rusya-politikasi-degismeyecek-1098547519.html.
25) T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. "Sırbistan." Erişim 22 Haziran 2026. https://www.ab.gov.tr/sirbistan_49043.html.
26) T.C. Ticaret Bakanlığı. "Rusya, Avrasya Ekonomik Birliği ile Sırbistan Arasındaki STA'yı Onayladı." Erişim 1 Temmuz 2026. https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/sirbistan/rusya-avrasya-ekonomik-birligi-ile-sirbistan-arasindaki-stayi-onayladi.

27) Viceré, Maria Giulia Amadio. The Future Is Back: The EU, Russia and the Kosovo–Serbia Dispute. Rome: Istituto Affari Internazionali (IAI), 2019. https://www.jstor.org/stable/resrep19674.

28) Yılmaz, Ersin. "2008 Sonrası Kosova'da İstikrar Sorunu: Tarihsel ve Yerel Dinamikler Üzerinden Bir Bakış." Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi 6, no. 1 (2019): 33–52.

Endnotes

1 Adem Apaydın, "Tarihsel Süreçte Balkanlar, Bölgenin Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi, Küresel Dinamikler İçerisindeki Yeri," Journal of History and Strategy 1 (2025): 76–77, https://izlik.org/JA78YZ22ZT

2 Jan Graf and Martin Solik, "Serbia through the Lens of Small States' Foreign Policy: Balancing between the European Union and the Russian Federation," Romanian Journal of European Affairs 24, no. 2 (2024): 12–13.

3 Barış Gürsoy, "AB ile Rusya'nın Karadeniz Rekabeti: 11 Eylül'den Kırım'ın İlhakına Retorikler ve Sorun Alanları," Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 14, no. 1 (2025): 23, https://doi.org/10.53306/klujfeas.1589845

4 İlhan Aras, "Avrupa Birliği–Rusya İlişkilerinde İnsan Hakları," Avrasya Etüdleri 55, no. 1 (2019): 99, https://izlik.org/JA59ZE29GY

5 Gül Muriç, Avrupa Birliği Siyasi Koşulluluk Mekanizmasının Batı Balkan Ülkelerinin Avrupalılaşmasındaki Rolü: Sırbistan Örneği (Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2019), 79–80, https://katalog.marmara.edu.tr/veriler/yordambt/cokluortam/3E/5d37098b4eb85.pdf

6 Muriç, Avrupa Birliği Siyasi Koşulluluk Mekanizması, 78.

7 Ekrem Yaşar Akçay, "Sırbistan'ın AB Serüveni," Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 18, no. 1 (2016): 75, https://dergipark.org.tr/tr/pub/akuiibfd/article/257662

8 Council of the European Union, "Serbia," European Council–Council of the European Union, erişim 19 Haziran 2026, https://www.consilium.europa.eu/en/policies/serbia/

9 Ferda Özer ve Mehlika Özlem Ultan, "Avrupa Birliği'ne Aday Statüsündeki Ülkelerin Siyasi ve Ekonomik Açılardan Karşılaştırılması," Yönetim Bilimleri Dergisi 19, Özel Sayı (2021): 39, https://doi.org/10.35408/comuybd.973217

10 T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, "Sırbistan," erişim 22 Haziran 2026, https://www.ab.gov.tr/sirbistan_49043.html

11 European External Action Service, "The European Union and Serbia," erişim 22 Haziran 2026, https://www.eeas.europa.eu/serbia/european-union-and-serbia_en?s=227

12 European External Action Service, "The European Union and Serbia."

13 Ersin Yılmaz, "2008 Sonrası Kosova'da İstikrar Sorunu: Tarihsel ve Yerel Dinamikler Üzerinden Bir Bakış," Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi 6, no. 1 (2019): 34, https://izlik.org/JA67ZN96LN

14 Tunahan Oduncu, "1999 Kosova Krizi ve NATO'nun Kosova Müdahalesi," Bucak İşletme Fakültesi Dergisi 2, no. 1 (2019): 12, https://izlik.org/JA74UW97HE

15 Oduncu, "1999 Kosova Krizi ve NATO'nun Kosova Müdahalesi," 12–13.

16 Selma Delalić, Adem Olovčić, and Zerina Čaušević, "Historical Overview of Opportunism of the Russian Foreign Policy Towards Serbia and Its Reflection on the Western Balkans," Pregled – časopis za društvena pitanja LXII, no. 1 (2021): 86–87.

17 Elvin Aghayev, "Relations Between Russia and Serbia," European Research 8, no. 1 (2017): 4–5,

18 Maria Giulia Amadio Viceré, The Future Is Back: The EU, Russia and the Kosovo–Serbia Dispute (Rome: Istituto Affari Internazionali [IAI], 2019), 5–6, https://www.jstor.org/stable/resrep19674

19 Elena Jovičić ve Darko Marjanović, "The Contemporary Development of Serbia-China and Serbia-Russia Relations: Is This the Opportune Moment for Economic Cooperation Expansion?," The Review of International Affairs 75, no. 1190 (2024): 120–121, https://doi.org/10.18485/iipe_ria.2024.75.1190.5

20 T.C. Ticaret Bakanlığı, "Rusya, Avrasya Ekonomik Birliği ile Sırbistan Arasındaki STA'yı Onayladı," erişim 1 Temmuz 2026, https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/sirbistan/rusya-avrasya-ekonomik-birligi-ile-sirbistan-arasindaki-stayi-onayladi.

21 "Company Information," erişim 1 Temmuz 2026, https://www.nis.rs/en/company-information/

22 T.C. Enerji Günlüğü, "Sırbistan'ın Tek Rafinerisi İçin Rus Şirkete Çözüm Süresi," erişim 1 Temmuz 2026, https://www.enerjigunlugu.net/sirbistanin-tek-rafinerisi-icin-rus-sirkete-cozum-suresi-65755h.htm

23 Enerdata, "Serbia secures three-month gas extension with Gazprom until September 2026," Daily Energy News, June 8, 2026, https://www.enerdata.net/publications/daily-energy-news/serbia-secures-three-month-gas-extension-gazprom-until-september-2026.html.

24 Sputnik Türkiye, "Vucic: Rusya'yla İyi İlişkilerimizi Koruyoruz ve Bunu Saklamıyoruz," 1 Eylül 2024, erişim 2 Temmuz 2026, https://anlatilaninotesi.com.tr/20240901/vucic-sirbistan-abde-rusyanin-truva-ati-olmayacak-1087501558.html

25 Sputnik Türkiye, "Vucic: Sırbistan'ın Rusya Politikası Değişmeyecek," 12 Ağustos 2025, erişim 2 Temmuz 2026, https://anlatilaninotesi.com.tr/20250812/vucic-sirbistanin-rusya-politikasi-degismeyecek-1098547519.html.

26 Fatih Beyaz, "Çin-Sırbistan İlişkileri: Ekonomik Yatırımlar, Siyasi İttifaklar ve Bölgesel Etkiler," Uluslararası Siyaset Dergisi 2, no. 2 (2024): 136–137, https://intpoljournal.com/index.php/pub/article/view/17.

27 soL Haber, "Belgrad'ı Bombalayan NATO'yla Ortak Tatbikat: Sırbistan'da 'Tarafsızlık' Gölgesinde İşbirliği," 13 Mayıs 2026, erişim 8 Temmuz 2026, https://haber.sol.org.tr/haber/belgradi-bombalayan-natoyla-ortak-tatbikat-sirbistanda-tarafsizlik-golgesinde-isbirligi

28 "NATO-Sırbistan 2026 Tatbikatı Tamamlandı," 23 Mayıs 2026, erişim 8 Temmuz 2026, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/nato-sirbistan-2026-tatbikati-tamamlandi/3946515

29 Danas, "Većina Građana Nije za Članstvo u EU, Ali Je Vidi Kao Glavnog Ekonomskog Partnera," 12 Haziran 2025, erişim 10 Temmuz 2026, https://www.danas.rs/vesti/politika/vecina-gradjana-nije-za-clanstvo-u-eu/

30 Mehmet Gürkut Gürsoy, "Sırbistan'da AB'ye Katılıma Verilen Destek Neden Düşük?," Free Press Hub, 4 Eylül 2025, erişim 10 Temmuz 2026, https://freepresshub.com/sirbistanda-abye-katilima-verilen-destek-neden-dusuk/

31 Aydınlık, "Sırbistan'daki Protestolar: Halk Hareketi mi, Renkli Kalkışma mı?," 25 Mart 2025, erişim 10 Temmuz 2026, https://www.aydinlik.com.tr/haber/sirbistandaki-protestolar-halk-hareketi-mi-renkli-kalkisma-mi-516914.